

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ ТА ЗАСОБІВ
СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorL1-M18z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Логопедія. Спеціальна психологія
Аксюк Руслана Василівна
Керівник:
Сімко Алла Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	10
1.1. Специфіка формування засобів мовного спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення	10
1.2. Специфіка формування засобів мовного спілкування у дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.....	19
1.3. Порівняння дослідження психічних функцій у дітей з загальним недорозвитком мовлення та дітей із затримкою психічного розвитку	29
Висновки до 1 розділу.....	35
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ ТА ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ І ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	37
2.1. Мета, завдання та організація дослідження.....	37
2.2. Результати дослідження мовлення та засобів спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовлення і затримкою психічного розвитку.....	42
Висновки до 2 розділу.....	65
РОЗДІЛ 3 ДИФЕРЕНЦІЙОВАНА ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ТА ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	68

3.1. Методичні рекомендації щодо формування засобів мовленнєвого спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення та затримкою психічного розвитку: загальна частина.....	68
3.2. Методичні рекомендації щодо формування засобів мовленнєвого спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення та затримкою психічного розвитку: варіативна частина.....	77
Висновки до 3 розділу.....	89
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	105
Додаток А.....	105
Додаток Б.....	120

ВСТУП

Актуальність теми. Одним з основних напрямків роботи будь-якого закладу дошкільного навчання є формування у дітей комунікативної компетентності як здатності вирішувати вербальними засобами актуальні для них життєві завдання в побутовому, навчальному та культурному житті. Далеко не у всіх дітей засоби вербальної комунікації формуються спонтанно, багатьом з них потрібно логопедична допомога, в рамках якої проводиться цілеспрямована робота по формуванню лексичних, граматичних і фонетико-фонематичних засобів мовного спілкування.

Найбільш яскраво виражені труднощі формування засобів мовного спілкування проявляються при недорозвитку мовлення, яке спостерігається і розглядається в якості основного симптому або одного із симптомів таких поширених форм порушеного розвитку дитини, як загальне недорозвинення мови (ЗНМ) і затримка психічного розвитку (ЗПР).

Спочатку дослідження мови дітей розглянутих категорій в основному обмежувалися вивченням зовнішніх проявів їх мовних труднощів. Перенесення психолінгвістичних ідей в логопедичну науку і практику породило цілий пласт досліджень, в яких розвиток мовлення у дітей з ЗНМ та ЗПР стала піддаватися аналізу не тільки в аспекті її зовнішніх проявів, але і з точки зору глибинних механізмів розуміння і породження мовлення.

В даний час проведено велику кількість спеціальних досліджень в галузі вивчення мови дітей дошкільного віку з ЗНМ. Дослідники відзначають, що такі діти відчувають специфічні труднощі в оволодінні рідною мовою як засобом спілкування, обумовлені дефіцитом лексичних, граматичних і фонетико-фонематичних засобів, що тягне за собою виражені недоліки мовного оформлення висловлювань, а також розгортання і зовнішньої репрезентації смислових програм (Г.В. Бабіна, Н.С. Гаврилова, Г.С. Гуменна, Г.Й. Жаренкова, Н.С. Жукова, Р.І. Лалаєва, Р.Є. Левіна,

Л.В. Лопатіна, С.П. Миронова, Т.В. Туманова, Т.Б. Філічева, Л.Б. Халілова, Г.В. Чиркіна, С.М. Шаховська та ін.).

Результати досліджень мови дошкільників із ЗПР висвітлюються в роботах багатьох авторів. Характеризуючи мовлення дітей даної категорії, фахівці також відзначають порушення формування засобів мовного спілкування, які проявляються в мові у вигляді характерних лексичних, граматичних і фонетико-фонематичних помилок. Розглядаючи мовленнєвий розвиток дитини з ЗПР в тісному взаємозв'язку з когнітивним розвитком, фахівці звертають особливу увагу на велику кількість в її мовленні смислових помилок, виділяючи «семантичний дефект» в якості ведучої ланки в структурі мовного порушення. Труднощі засвоєння семантичної структури слова, що спостерігається у дітей з ЗПР, неминуче викликає у них і труднощі структурно-семантичного оформлення висловлювань (Н.Ю. Борякова, Н.С. Гаврилова, О.А. Єкжанова, Р.І. Лалаєва, О.О. Логінова, В. І. Лубовський, О.С. Слепович, Є.Ф. Соботовіч, О.А. Стребелева, С.Г. Шевченко, Л.В. Ясман та ін.).

У ряді досліджень проводиться порівняльний аналіз психічних функцій дітей з ЗНМ і ЗПР, автори вказують на необхідність врахування провідного дефекту в корекційно-розвивальній роботі з дітьми зазначених категорій (Т.М. Волковська, Ж.І. Журавльова, К.О. Захарова, Н.М. Китаєва, Л.І. Переслені, Л.А. Рожкова, Н.Я. Семаго, Т.А. Фотекова, Л.М. Шипіціна та ін.). Однак, незважаючи на те, що накопичено величезний досвід в галузі вивчення мовлення дітей дошкільного віку з ЗНМ і дітей з ЗПР, питання порівняльного аналізу їх засобів спілкування висвітлені недостатньо, а відсутність диференціації логопедичної роботи з дітьми досліджуваних категорій призводить до того, що на практиці зміст корекційної роботи з формування засобів мовного спілкування для них виявляється однаковим. Очевидно, що такий підхід вже не може задовольнити фахівців, так як причини виникнення труднощів та специфіка формування засобів мовного спілкування

у дітей з ЗНМ і ЗПР різні. Необхідна розробка диференційованого підходу в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР. Цими факторами і була визначена актуальність нашого дослідження, а також обраний відповідний інструментарій для експериментальної роботи.

У зв'язку з тим, що провідний дефект в структурі таких форм порушеного розвитку, як ЗНМ і ЗПР, різний, виникає суперечність між необхідністю проведення диференційованої логопедичної роботи і існуючим єдиним підходом в наданні допомоги по формуванню засобів мовного спілкування у дітей даних категорій. Це визначає проблему дослідження, яка полягає у виявленні специфіки мовних труднощів у дітей дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР різних вікових груп (4-х, 5-ти і 6-ти років) в порівняльному аспекті і визначенні корекційно-педагогічних заходів, які забезпечують формування засобів мовного спілкування у дітей позначених категорій. В рамках даної проблеми визначена тема дослідження: «Особливості формування мовлення та засобів спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально визначити особливості формування мовлення та засобів спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень щодо особливостей формування засобів мовного спілкування у дітей дошкільного віку із ЗНМ та ЗПР.

2. Експериментально дослідити мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення та затримкою психічного розвитку.

3. Провести порівняльний аналіз засобів спілкування дітей дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР різних вікових груп.

4. Виявити специфічні проблеми формування засобів мовного спілкування у дітей дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР.

5. Розробити структуру та зміст методичних рекомендацій по проведенню диференційованої логопедичної роботи з формування засобів мовленнєвого спілкування у дітей дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР.

Об'єкт дослідження – процес мовного розвитку дітей дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР.

Предмет дослідження – формування засобів мовного спілкування у дітей дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР.

Теоретично-методичною основою нашого дослідження стали положення психології про співвідношення мислення та мови, взаємозв'язку з іншими психічними науками (Л.С. Виготський, М.І. Жинкин, О.Р. Лурия, Ж. Піаже та ін.); положення психолінгвістики про мовну діяльність (В.І. Бельтюков, Л.С. Виготський, О.О. Залевська, І.О. Зімня, О.О. Леонт'єв та ін.); психолого-педагогічні положення про необхідність диференційованого підходу в системі допомоги дітям з порушеннями у розвитку (О.А. Єкжанова, В.В. Лебединський, В.І. Лубовський, О.Г. Приходько, О.А. Стребелева та ін.); положення логопедії про структуру мовного порушення, його проявах та системному підході при корекції мовних порушень (Г.Й. Жаренкова, Н.С. Жукова, Р.І. Лалаєва, Р.Є. Левина, Л.В. Лопатіна, О.С. Слепович, Є.Ф. Соботовіч, Т.В. Туманова, Т.Б. Філічева, Л.Б. Халілова, Г.В. Чіркїна та ін.).

Методи дослідження.

Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;

- *емпіричні*: аналіз медико-психолого-педагогічної документації; спостереження за дітьми; бесіди з батьками, фахівцями та вихователями дошкільних освітніх установ; методика О. Стребелевої, методика визначення

рівня мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку О. Безрукової, О. Каленкової;

- *методи математичної обробки результатів дослідження.*

База дослідження. Дослідження проводилось на базі закладів дошкільної освіти комбінованого та компенсуючого типів: Івано-Франківський дошкільний навчальний заклад компенсуючого типу для дітей віком від 3 до 7 років з тяжкими вадами мовлення № 30 «Ластівка», заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Золота рибка» Долинської міської ради та Устеріківський заклад дошкільної освіти «Вишиванка», Івано-Франківської області.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів полягає у тому, що:

– *узагальнено* існуючі теоретичні відомості про формування мовлення та засобів спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення та затримкою психічного розвитку;

– *проведено аналіз* медико-психолого-педагогічної документації; спостереження за дітьми; бесіди з батьками, фахівцями та вихователями закладів дошкільної освіти.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати повинні враховуватись вихователями та батьками при формуванні мовлення та засобів спілкування, що в свою чергу сприятиме розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення та затримкою психічного розвитку. Також ця інформація може бути використана психологами і логопедами при подоланні мовленнєвих вад.

Розроблено методичні рекомендації по проведенню диференційованої логопедичної роботи з формування засобів мовленнєвого спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення та затримкою психічного розвитку.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на IV міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» (Кам'янець-Подільський, 25 жовтня 2018 р.); на V міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2019 р.)

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи складає 120 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення та узагальнення сучасних теоретичних і методологічних досліджень особливостей формування засобів мовного спілкування у дітей дошкільного віку з ЗНМ і ЗПР показало, що, незважаючи на те, що накопичено величезний досвід в галузі вивчення мови дітей дошкільного віку з ЗНМ і дітей з ЗПР, питання порівняльного аналізу їх мовного спілкування висвітлені недостатньо, а відсутність диференціації логопедичної роботи з дітьми даних категорій призводить до того, що на практиці зміст корекційної роботи з формування засобів мовного спілкування для них виявляється однаковим. Безумовно, такий підхід неприпустимий в силу своєї некоректності.

2. Проведений аналіз літературних даних визначив значимість вирішення даної проблеми для підвищення ефективності логопедичної роботи з дітьми з ЗПР і ЗНМ. Порівняльне вивчення мовленнєвого спілкування дітей даних категорій дозволило нам виявити особливості мовного розвитку дітей з ЗНМ та ЗПР в різних вікових періодах і додати корективи в систему надання цим дітям логопедичної допомоги.

3. В основі комунікативних труднощів у дошкільнят з ЗНМ та ЗПР лежать труднощі формування лексичних, граматичних і фонетико-фонологічних засобів, які негативно впливають на формування зв'язного мовлення і специфічним чином відбиваються в ньому.

4. У процесі експериментального дослідження було встановлено, що, при зовнішній схожості мовленнєвого спілкування у дошкільнят з ЗНМ та ЗПР, механізм породження мовних помилок різний. В основі труднощів засвоєння рідної мови у дітей з ЗПР лежить когнітивна недостатність, внаслідок якої в першу чергу страждає смислова організація мовлення. Труднощі засвоєння рідної мови дітьми з ЗНМ обумовлені порушенням фонематичного сприйняття, а це призводить до неповноцінності оформлення мовленнєвого спілкування.

5. Порівняльний аналіз мовленнєвого спілкування дітей з ЗНМ та ЗПР дозволив виявити особливості мовного розвитку даних категорій дітей в різних вікових періодах. Рівень мовного розвитку, який визначається на основі сукупного аналізу сформованості лексичних, граматичних і фонетико-фонологічних засобів, у віці 4-х років у дошкільнят з ЗНМ і ЗПР був приблизно однаковий. Але до 6-ти років мовленнєвий розвиток дитини з ЗНМ значно випереджав мовленнєвий розвиток дитини з ЗПР.

6. Аналіз сформованості лексичних, граматичних, фонетико-фонологічних навичок дітей з ЗНМ та ЗПР різних вікових груп дозволив виявити специфіку формування засобів мовного спілкування даних категорій дітей в різних вікових періодах. У віці 4-х років і 5-ти років найменш сформованим у дітей з ЗНМ виявився фонематичний слух. До 6-ти років фонематичний слух був уже вище середнього рівня. Однак труднощі актуалізації слів збереглися і вийшли на перший план як основні. У дітей з ЗПР 4-х років спостерігалися труднощі встановлення системних зв'язків між лексичними одиницями, які до 5-ти років супроводжувалися вираженими труднощами в засвоєнні словотворчої системи мови і збереглися в подальшому. Крім того, до 6-ти років у дітей з ЗПР з'явилися виражені труднощі оволодіння навичками звукового аналізу та синтезу.

7. Необхідність надання диференційованої логопедичної допомоги дітям з ЗНМ та ЗПР обумовлена виявленими принциповими відмінностями в структурі мовленнєвих порушень у кожній з обговорюваних категорій дітей.

8. Для результативної діяльності по формуванню засобів мовного спілкування необхідно враховувати закономірності засвоєння мови дитиною дошкільного віку та особливості формування лексичних, граматичних, фонетико-фонологічних навичок у дітей з ЗНМ і ЗПР.

9. За результатами аналітичного осмислення наукової, методичної літератури, експериментального дослідження мовлення дітей з ЗНМ і ЗПР різних вікових груп були розроблені методичні рекомендації по проведенню диференційованої логопедичної роботи (загальна частина) з формування

засобів мовленнєвого спілкування у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення та затримкою психічного розвитку

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабина Г. В. Анализ смысловой структуры текста учащихся с ТНР / Г. В. Бабина // Онтогенез речевой деятельности : норма и патология. Монографический сборник. – М. : Прометей МПГУ, 2005. – С. 172–178.
2. Бабина Г. В. Слоговая структура слова: обследование и формирование у детей с недоразвитием речи : учебно-методическое пособие / Г. В. Бабина, Н.Ю. Сафонкина. – М.: Книголюб, 2005. – 96 с.
3. Бабина Г. В. Структурно-слоговая организация речи дошкольников: онтогенез и дизонтогенез / Г. В. Бабина, Н. Ю. Шарипова. – Таганрог-Москва : Сфинкс, 2010. – 108 с.
4. Барменкова Т. Д. Характеристика нарушений связного речевого высказывания у детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Барменкова Татьяна Дмитриевна. – М., 1995. – 176 с.
5. Баряева Л. Б. Математическое образование дошкольников с задержкой психического развития: диагностика и коррекция : монография / Л. Б.Баряева. – СПб. : ЦДК проф. Л.Б. Баряевой, 2013. – 320 с.
6. Баряева Л. Б. Учим детей общаться. Формирование коммуникативных умений у младших дошкольников с первым уровнем речевого развития: учебно-методическое пособие / Л. Б. Баряева, Л. В. Лопатина. – СПб. : ЦДК проф. Л. Б. Баряевой, 2011. – 144 с.
7. Безрукова О. А. Формирование системных лексических представлений у дошкольников с общим недоразвитием речи / О. А. Безрукова // Современные технологии диагностики, профилактики и коррекции нарушений развития: Научно-практическая конференция, посвященная 10-летию МГПУ. Том I. – М., 2005. – С. 67–75.
8. Безрукова О. А. Методические рекомендации по ведению речевой карты ребенка дошкольного возраста / О. А. Безрукова, О. Г. Приходько, О. И. Служакова, Н. С. Челей. – М. : Русская Речь, 2010. – 97 с.

9. Борякова Н. Ю. О некоторых особенностях построения речевых высказываний шестилетних детей с ЗПР / Н. Ю. Борякова // Дефектология. – М., 1983. – №3. – С. 9–16.

10. Борякова Н. Ю. Формирование предпосылок к школьному обучению у детей с задержкой психического развития / Н. Ю. Борякова. – М. : РИЦ «Альфа» МГОПУ им. М.А.Шолохова, 2003. – 136 с.

11. Валявко С. М. Особенности мотивационной сферы старших дошкольников с общим недоразвитием речи : монография / С. М. Валявко. – М. : Спутник+, 2009. – 112 с.

12. Власенко И. Т. Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи / И. Т. Власенко. – М. : Педагогика, 1990. – 183 с.

13. Власова Т. А. Актуальные проблемы клинического изучения задержек развития / Т. А. Власова, К. С. Лебединская // Дефектология. – 1975. – №6. – С. 8–17.

14. Власова Т. А. Учителю о детях с отклонениями в развитии / Т. А. Власова, М. С. Певзнер. – М. : Просвещение, 1973. – 105 с.

15. Волковская Т. Н. Сравнительное изучение нарушений мыслительной и речевой деятельности у дошкольников с ОНР и ЗПР: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 / Волковская Татьяна Николаевна. – М., 1999. – 171 с.

16. Волковская Т. Н. Сравнительное изучение особенностей развития дошкольников с общим недоразвитием речи и дошкольников с задержкой психического развития / Т. Н. Волковская – М. : РИЦ «Альфа» МГОПУ им. М. А. Шолохова, 2003. – 210 с.

17. Волковская Т. Н. Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи / Т. Н. Волковская, Г. Х. Юсупова. – М. : Книголюб, 2004. – 104 с.

18. Гаврилова Н. С. Порушення фонологічного боку мовлення у дітей: монографія / Н. С. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк Сервіс», 2011. – 200 с.

19. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи / А. Н. Гвоздев. – М. : АПН, 1961. – 472 с.
20. Глухов В. П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием / В. П. Глухов. – М. : АРКТИ, 2004. – 168 с.
21. Грибова О. Е. Психолингвистика и логопедия: вопросы, предложения / О. Е. Грибова // Дефектология. – 1999. – №3. – С. 3–11.
22. Гриншпун Б. М. Недоразвитие речи у дошкольников / Б.М. Гриншпун // Дефектология, – 1968. – № 8. – С. 15–22.
23. Гуменная Г. С. Психолого-педагогическая типология детей с недоразвитием речи / Г. С. Гуменная // Теория и практика коррекционного обучения дошкольников с речевыми нарушениями; Под ред. Л. И. Беляковой. –М. : Прометей, 1991. – С. 41–72.
24. Демьянов Ю. Г. Клинико-психологическое обследование детей с так называемой задержкой психического развития / Ю. Г. Демьянов // Научно-теоретическая конференция. Дефектология : Тез. докл. – Л., 1967. – С. 13–38.
25. Демьянчук Р. В. Память у детей с разными формами задержки психического развития: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04 / Демьянчук Роман Викторович. – СПб, 2001. – 178 с.
26. Дети с задержкой психического развития / под ред. Г. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Цыпиной. – М. : Педагогика, 1973. – 256 с.
27. Екжанова Е. А. Воспитание и обучение детей дошкольного возраста с задержкой психического развития // Специальная дошкольная педагогика : учебное пособие / Е. А. Екжанова Е. А. Стребелева, А. Л. Венгер, и др.; Под ред. Е. А. Стребелевой. – М. : Академия, 2001. – С. 57–93.
28. Екжанова Е. А. Задержка психического развития у детей и пути ее психолого-педагогической коррекции в условиях дошкольного учреждения / Е. А. Екжанова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2002. – № 1. – С. 8–16.

29. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников : дети с общим недоразвитием речи / Л. Н. Ефименкова. – М., 1981. – 112 с.
30. Жаренкова Г. И. Понимание грамматических отношений детьми с общим недоразвитием речи / Г. И. Жаренкова // Школа для детей с тяжелыми нарушениями речи. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 103–111.
31. Жаренкова Г. И. Психолого-педагогическое изучение учащихся с ЗПР в специальной школе / Г. И. Жаренкова // Дефектология. – 1981. – № 2. – С. 3–8.
32. Жукова Н. С. Процессы системного усвоения родного языка при нарушенном и нормальном развитии детской речи: автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.03. / Жукова Надежда Сергеевна. – М., 1976. – 24 с.
33. Журавлева Ж. И. Формирование словесного творчества у старших дошкольников с задержкой психического развития и общим недоразвитием речи: автореф. дис. ... канд.психол.наук: 19.00.10. / Журавлева Жанна Игоревна. – Нижний Новгород, 2011. – 26 с.
34. Забрамная С. Д. От диагностики к развитию / С. Д. Забрамная. – М., 1998. – 40 с.
35. Захарова Е. А. Психологические особенности восприятия младших школьников с задержкой психического развития и общим недоразвитием речи: автореф. дис. ... канд.психол.наук: 19.00.10. / Екатерина Захарова. – Нижний Новгород, 2011. – 25 с.
36. Залевская А. А. Слово о лексиконе человека : психолингвистическое исследование / А. А. Залевская. – Воронеж : ВГУ, 1990. – 205 с.
37. Заширинская О. В. Психология детей с задержкой психического развития / О. В. Заширинская. – СПб. : Речь, 2007. – 168 с.
38. Зорина С. В. Логопедическая работа по дифференциации грамматических форм слова у дошкольников с задержкой психического развития: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.03. / Зорина Светлана Валентиновна. – СПб., 1998. – 254 с.

39. Иванова О. В. Логопедическая работа по развитию восприятия устной речи дошкольниками с задержкой психического развития: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Иванова Ольга Владимировна. – СПб. – 2003. – 322 с.

40. Катаева А. А. Дидактические игры и упражнения в обучении умственно отсталых дошкольников : кн. для учителя / А. А. Катаева, Е. А. Стребелева. – М. : БУК-МАСТЕР, 1993. – 191 с: ил.

41. Каше Г. А. Исправление недостатков речи у дошкольников / Под ред. Р. Е. Левиной. – М. : Просвещение, 1971. – 191 с.

42. Китаева Н. Н. Особенности коррекции нарушений звукослоговой структуры слова у дошкольников с задержкой психического развития: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Китаева Наталья Николаевна. – СПб. – 2002. – 193 с.

43. Ковригина Л. В. Логопедическая работа по формированию предложно падежных форм существительных у дошкольников с общим недоразвитием речи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Ковригина Лариса Валентиновна. – СПб, 2002. – 220 с.

44. Ковшиков В. А. О речевых нарушениях у детей с задержкой психического развития / В. А. Ковшиков, Ю. Г. Демьянов // Научно-теоретическая конференция... Дефектология. – Л. : ЛГПИ, 1967. – С. 157–159.

45. Кондратьева С. Ю. Обогащение математического словаря дошкольников с задержкой психического развития на модели обучения рассказыванию по картине / С. Ю. Кондратьева // Дошкольная педагогика. – 2006. – №1. – С. 42–44.

46. Коржевина В. В. Развитие вербальных средств общения у детей 3-4 лет с недоразвитием речи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Коржевина Валентина Викторовна. – М., 2006. – 178 с.

47. Лалаева Р. И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова, В. Зорина. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 304 с.

48. Лалаева Р. И. Теория речевой деятельности. Хрестоматия / Р. И. Лалаева, Е. А. Логинова, Т. А. Титова. – СПб. : Рос. гос. ун. им. Герцена, 2000. – 413 с.
49. Лалаева Р. И. Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова. – СПб. : Союз, 2001. – 224 с.
50. Лебедева И. Н. Развитие связной речи дошкольников. Обучение рассказыванию по картине: учебно-методическое пособие / И. Н. Лебедева. – СПб. : ЦДК проф. Л.Б. Баряевой, 2009. – 175 с.
51. Лебединская К. С. Задержка психического развития // Детская патопсихология. Хрестоматия : учеб. пособие для вузов / Сост., [авт. вступ. ст.] Н. Л. Белопольская. – 3-е изд., стер. – М. : Когито-Центр, 2004. – С. 50–63.
52. Лебединская К. С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития // Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей / Под ред. К. С. Лебединской. – М., 1982. – С. 5–21.
53. Левина Р. Е. Разграничение аномалий речевого развития у детей / Р. Е. Левина // Дефектология. – 1975. – № 2. – С. 12–16.
54. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 213 с.
55. Логинова Е. А. Нарушения письма. Особенности их проявления и коррекции у младших школьников с задержкой психического развития / Е. А. Логинова. – СПб. : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2004. – 208 с.
56. Логопедия : учеб. для студентов дефектол. фак. высш. учеб. заведений / Под ред. Л.С. Волковой. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Владос, 2004. – 704 с.
57. Лопатина Л. В. Логопедическая работа по развитию интонационной выразительности речи дошкольников : учебное пособие / Л. В. Лопатина, Л. А. Позднякова. – СПб. : НОУ «СОЮЗ», 2006. – 151 с.
58. Лопатина Л. В. Логопедическая работа с детьми дошкольного возраста с минимальными дизартрическими расстройствами : учебное пособие / Под ред. Е. А. Логиновой. – СПб. : Союз, 2005. – 192 с.

59. Лопатина Л. В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников / Л. В. Лопатина, Н. В. Серебрякова. – СПб. : РГПУ им. А.И. Герцена; Союз, 2003. – 191 с.
60. Лубовский В. И. Развитие словесной регуляции действий у детей (при нормальном и нарушенном развитии). 2-е изд. / В. И. Лубовский. – М. : Буки Веди, 2013. – 200 с.
61. Люблинская А. А. Детская психология. Учебное пособие для студентов педагогических ин-ов / А. А. Люблинская. – М. : Просвещение, 1971. – 415 с.
62. Лямина И. П. Начальные этапы формирования общения у детей с общим недоразвитием речи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Лямина Ирина Петровна – М, 2006. – 17 с.
63. Мальцева Е. В. Недостатки речи у детей с ЗПР младшего школьного возраста: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Е. В. Мальцева. – М., 1991. – 24 с.
64. Марковская И. Ф. Задержка психического развития (клинико-психологическая диагностика) / И. Ф. Марковская. – М. : Компенс-центр, 1993. – 198 с.
65. Мастюкова Е. М. Онтогенетический подход к структуре дефекта при моторной алалии / Е. М. Мастюкова // Дефектология. – 1981. – №6. – С. 62–65.
66. Матросова Т. А. Формирование лексико-грамматического строя речи у дошкольников с задержкой психического развития: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. / Матросова Татьяна Анатольевна. – М., 2006. – 205 с.
67. Мілевська О. П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення / О. П. Мілевська // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. – Вип. 78(2), 2017. – С. 86–90.
68. Михайленко Н. Я. Организация сюжетной игры в детском саду: Пособие для воспитателя. 2-е изд., испр. / Н. Я. Михайленко, Н. А. Короткова. – М. : ГНОМ и Д, 2000. – 96 с.

69. Морозова В. В. Дифференцированный подход в процессе коррекции нарушений речи у дошкольников с задержкой психического развития церебрально-органического генеза: дис. ... канд.пед.наук.: 13.00.03. / Морозова Виктория Владимировна. – СПб., 2011. – 309 с.

70. Никашина Н. А. Педагогическая характеристика детей с ЗПР. Основные направления коррекционной работы / Н. А. Никашина. – М. : Просвещение, 1981. – С. 3–5.

71. Онтогенез речевой деятельности: норма и патология: монографический сборник / под ред. Л. И. Беляковой; Мин-во образования и науки Рос. Федерации, Моск. пед. гос. ун-т. – М. : Прометей, 2005. – 499 с.

72. Панченко Т. В. Психолингвистический подход к обучению пересказу текста старших дошкольников с задержкой психического развития церебрально-органического генеза / Т. В. Панченко // Гуманитарные науки в начале XXI века: межвуз. сб. науч. ст. – Вып. 3. – Якутск, 2007. – С. 85–88.

73. Певзнер М. С. Клиническая характеристика детей с задержкой развития / М. С. Певзнер // Дефектология. – 1972. – №3. – С. 3–9.

74. Переслени Л. И. Особенности познавательной деятельности младших школьников с недоразвитием речи и задержкой психического развития / Л. И. Переслени, Т. А. Фотекова // Дефектология. – 1993. – №5. – С. 2–6.

75. Пилюгина Э. Г. Занятия по сенсорному воспитанию с детьми раннего возраста : пособие для воспитателей дет. сада. / Э. Г. Пилюгина. – М. : Просвещение, 1983. – 96 с.

76. Рахмакова Г. Н. Особенности построения предложений в речи младших школьников с задержкой психического развития / Г. Н. Рахмакова // Дефектология. – 1987. – № 6. – С. 8–10.

77. Рожкова Л. А. Особенности ориентировочной реакции как диагностический показатель уровня сформированности нейрофизиологических механизмов внимания и памяти у детей с нарушениями познавательной деятельности / Л. А. Рожкова // Дети с проблемами в развитии (комплексная

диагностика и коррекция); Под ред. Л. П. Григорьевой. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2002. – С. 238–303.

78. Семаго Н. Я. Психологические характеристики особенностей формирования базовых составляющих познавательной деятельности у детей с отклоняющимся развитием: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.10. / Н. Я. Семаго. – М., 2001. – 23 с.

79. Симонова И. А. Характеристика речи детей с задержкой психического развития // Дефектология. – 1974. – №3. – С. 18–25.

80. Слепович Е. С. Особенности активной речи дошкольников, отстающих в развитии: автореф.дис. ... канд.психол.наук: 19.00.10. / Е. С. Слепович. – М., 1978. – 21 с.

81. Слепович Е. С. Формирование речи у дошкольников с задержкой психического развития: книга для учителя / Е. С. Слепович. – М. : Нар. асвета, 1989. – 64 с.

82. Смирнова И. А. Диагностика нарушений развития речи : учебно-методическое пособие / И. А. Смирнова. – СПб. : Детство-пресс, 2007. – 192 с.

83. Соботович Е. Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции / Е. Ф. Соботович. – М. : Классик Стиль, 2003. – С. 23–27.

84. Стребелева Е. А. Формирование мышления у детей с отклонениями в развитии : книга для педагога-дефектолога / Е. А. Стребелева. – М. : ВЛАДОС, 2005. – 180 с.

85. Стрекалова Т. А. Формирование логического мышления у дошкольников с ЗПР: автореф. дис. ... канд.психол.наук: 19.00.10. / Т. А. Стрекалова. – М, 1982. – 23 с.

86. Тржесоглава З. Н. Легкая дисфункция мозга в детском возрасте / З. Н. Тржесоглава : Пер. с чешек. – М. : Медицина, 1986. – 256 с.

87. Тригер Р. Д. Особенности усвоения русского языка детьми с задержкой психического развития / Р. Д. Тригер. – М. : Педагогика, 1971. – 145 с.

88. Туманова Т. В. Формирование словообразовательной компетенции дошкольников и младших школьников с общим недоразвитием речи: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.03. / Туманова Татьяна Володаровна. – М., 2005. – 45 с.

89. Ульенкова У. В. Дети с задержкой психического развития / У. В. Ульенкова. – Н. Новгород : ПГПУ, 1994. – 230 с.

90. Усанова О. Н. Особенности невербального интеллекта при недоразвитии речи: обучение и воспитание дошкольников с нарушениями речи / О. Н. Усанова, Т. Н. Синякова. – М. : Просвещение, 1982. – 142 с.

91. Филичева Т. Б. Особенности формирования речи у детей дошкольного возраста: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07, 13.00.03. / Филичева Татьяна Борисовна. – М., 2000. – 148 с.

92. Филичева Т. Б. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста : практ. пособие / Т. Б. Филичева, Н. А. Чевелева. – 4-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2007. – 224 с.

93. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного звукопроизношения : практикум по логопедии / М. Ф. Фомичева. – М. : Просвещение, 1989. – 239 с.

94. Фотекова Т. А. Состояние вербальных и невербальных функций при общем недоразвитии речи и задержке психического развития: нейропсихологический анализ: автореф. дис. ... доктора психол. наук: 19.00.04. / Фотекова Татьяна Анатольевна. – М., 2003. – 41 с.

95. Халилова Л. Б. Траектория взаимодействия психолингвистики и современной логопедии в рамках научно-исследовательского пространства / Л. Б. Халилова // Вестник МГПУ: научный журнал Московского городского педагогического университета, серия «Педагогика и психология». – М. : ГОУ ВПО МГПУ. – 2012. – №3 (21). – С. 121–128.

96. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок. Лингвистика детской речи : учеб. пособие для студентов вузов / С. Н. Цейтлин. – М. : Владос, 2000. – 240 с.

97. Цыпина Н. А. Особенности пересказа текста шестилетними детьми с ЗПР / Н. А. Цыпина // Готовность к школьному обучению детей с задержкой психического развития 6-го возраста. Сборник научных трудов; Под ред. В. И. Лубовского, Н. А. Цыпиной. – М. : Изд. АПН СССР, 1989. – С. 71–90.

98. Чиркина, Г.В. Обследование звуковой стороны речи. Обследование понимания речи // Методы обследования нарушений речи у детей / Под общ. ред. проф. Г.В. Чиркиной. — 4-е изд., доп. — М.: АРКТИ, 2005. — С. 5–35.

99. Чиркина Г. В. Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи. Коррекция нарушений речи / Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина, Т. В. Туманова, С. А. Миронова, А. В. Лагутина. – М. : Просвещение, 2009. – 271 с.

100. Шахнарович А. М. Детская речь в зеркале психолингвистики / Отв. ред. А. А. Леонтьев. – М. : ИЯз РАО, 1999. – 156 с.

101. Шаховская С. Н. Логопедическая работа по формированию грамматического строя речи у детей, страдающих моторной алалией / С. Н. Шаховская // Патология речи : учен. зап. МГПИ им. В. И. Ленина. – М., 1971. – Т. 406. – С. 30–62.

102. Шевченко С. Г. Дети с задержкой психического развития: особенности речи, письма, чтения / С. Г. Шевченко; Под ред. В. И. Лубовского. – М. : Школьная пресса, 2004. – 120 с.

103. Шевченко С. Г. Диагностика и коррекция задержек психического развития у детей / С. Г. Шевченко, Н. Н. Малофеев, А. О. Дробышская и др. – М. : АРКТИ, 2004. – 182 с.

104. Шипицына Л. М. Нейропсихологические аспекты диагностики детей в процессе коррекционно-развивающего обучения / Л. М. Шипицына // Дефектология. – 1999. – № 5. – С. 3–10.

105. Эльконин Д. Б. Психическое развитие в детском возрасте / Д. Б. Эльконин. – М. : Институт практической психологии; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 416 с.

106. Ясман Л. В. Использование грамматических категорий детьми с задержкой психического развития / Л. В. Ясман // Дефектология. – 1976. – №3. – С. 35–43.